

A FELSŐFOKÚ VÉGZETTSÉGŰEK FOGLALKOZÁSI MOBILITÁSA

MTA doktori pályázat

Válasz a Bírálatokra

Varga Júlia

MTA Közgazdasági és Regionális Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézete

Szeretnék először is köszönetet mondani a bírálóknak. Mindhárom opponens bírálatában alapos áttekintését adta dolgozatomnak, és világosan, konstruktívan fogalmazta meg kritikai megjegyzéseit. Az alábbiakban igyekszem megválaszolni a felmerült kérdéseket.

1. *Makó Csaba* bírálatában hiányolta a foglalkozás mobilitással foglalkozó korábbi, jelentősebb hazai munkák felsorolását az irodalomjegyzékben. Egyrészt Timár János és Rimler Judit stb. úttörő munkáit, másrészt (technikai mulasztásként) a Fiatal Diplomások Életpálya Vizsgálata (FIDÉV) alapján készült saját publikációimat.

Valóban, mindkét hiányolt szerző Timár János is és Rimler Judit is a magyar közgazdaságtudományban úttörő munkát végzett. Timár János elsősorban a munkaerő-piaci tervezés szakértőjeként, Rimler Judit pedig a foglalkozási szerkezet változásainak vizsgálatában. Timár János a munkaerő-piaci előrejelzések szakértőjeként, a foglalkozás és képzettség illeszkedésének vizsgálatán keresztül jutott el annak felismeréséig, hogy a szakmák között mobilitás van, és ennek nyomán a magyar munkaerő-piaci prognózisokat már nem szakma-szinten készítették, mint a többi szocialista országban, hanem a szakmák egy részét nagyobb csoportokba vonták össze, ezekbe a csoportokba olyan „rokonszakmákat” soroltak, amelyekben feltételezték, hogy a munkához szükséges ismeretek nagyjából, egészében közösek, és így az aggregált csoportokon belül a mobilitás lehetősége a szakismeretek szempontjából nem ütközik nagyobb akadályokba. Ez valóban úttörő jelentőségű volt a maga idejében, és az értekezés bevezetőjében valóban utalni lehetett volna Timár János úttörő munkáira. Ennek elmulasztását az magyarázza, ha nem is menti, hogy a dolgozat az 1997 és 2014 közötti időszakot vizsgálta. Rimler Judit, a munka világának nagyszerű, és eredeti kutatója a kérdés sok aspektusát vizsgálta, a státuszváltozások és a foglalkozás szerkezeti változásait, a munka tartalmának módosulásait, ami nem csak a magyar, hanem a nemzetközi közgazdasági irodalomban is úttörő vállalkozás volt, de a foglalkozási mobilitás kérdéseit közvetlenül nem érintette. Ezért mulasztottam el hivatkozni rá a foglalkozási szerkezet változásait érintő alfejezetben, ami ismét csak magyarázat, de nem mentség. Elfogadom Makó Csaba észrevételét, hogy e két szerzőt meg kellett volna említeni a dolgozatban.

A FIDÉV vizsgálatokra az értekezésben több helyen is hivatkozom, mert több fejezet is felhasználta ezek adatait is, egyetértek Makó Csabával, hogy ha a FIDÉV vizsgálatok alapján készült publikációimat nem hagytam volna ki a hivatkozások jegyzékéből, ez gazdagította volna tudományos teljesítményem bemutatását.

2. *Makó Csaba* és *Hámori Balázs* is szóvá teszi az értekezés első részére vonatkozó bírálatában, hogy a felsőfokú végzettségűek foglalkozási mobilitásának vizsgálatakor csak a kereseti tényezők hatását vizsgálom, miközben a munka- és foglalkoztatási feltételek kereseten kívüli tényezőinek hatásának vizsgálata elmélyíthette volna az elemzést. *Makó Csaba* arra hívja fel a figyelmet, hogy gazdagítaná a felsőfokú végzettségűek foglalkozási mobilitásáról alkotott képünket, ha megismerhetnénk a munka- és foglalkoztatási feltételek kereseten kívüli tényezőinek, így a munkaterhek, az előrejutási rendszerben érvényesülő teljesítményelv és egyéb tényezők hatását. *Hámori Balázs* megállapítja, hogy a mobilitási hajlandóság részben olyan személyiségjegy is, ami valamiféle nyitottsággal, az új munkakörnyezet és új feladatok elfogadásával az ezek iránti érdeklődéssel írható le, illetve ami egyfajta bátorságot, a mindenkori status quo feladására irányuló készséget és képességet, azaz vállalkozókészséget igény.

Egyetértek mindkét bírálóval, hogy a foglalkozási mobilitás teljes megértéséhez ezeknek a tényezőknek a vizsgálata is elengedhetetlen, hogy a pályaelhagyásban a keresetek mellett a munka- és foglalkoztatási feltételek, esetenként egyéb egyéni jellemzők, például a kockázatvállalási hajlandóság stb. is szerepet játszanak. Az értekezés nem vállalkozott a kérdés mindent átfogó elemzésére, alapvetően ökonometria modelleket alkalmazott az elemzéshez. Ezeken a kereteken belül, - ahol rendelkezésre álltak erre vonatkozóan adatok - az egyéb tényezők hatását is megpróbáltam mérni. Így az orvosok migrációját és pályaelhagyásának valószínűségét vizsgáló modellekben magyarázó változóként szerepelt egy olyan változó, mely azt mutatta, hogy a megfigyelési hónapot megelőző három hónapban külföldre ment-e, vagy pályát módosított-e más orvos is az adott munkahelyről. Ez a változó amellet, hogy annak hatását vizsgálta, hogy a közvetlen kollégák példája befolyásolja-e a külföldi munkavállalást, vagy belföldi pályaelhagyást a különböző munkahelyek meg nem figyelt különbségeinek hatását is mérte. Természetesen az opponensek ennél mélyebb elemzést javasolnak az egyéb tényezők hatásának vizsgálatáról. Ahogy *Makó Csaba* rámutat ezek, például a munkaterhek, vagy az előrejutási rendszerben érvényesülő teljesítményelv szerepe és egyéb tényezők hatásának differenciált bemutatása, szervezeti-intézményi szintű esettanulmányokkal lehetséges. Ha még alkalmam lesz ilyen kutatásokat végezni, akkor szívesen együttműködnék

ilyen esettanulmányok készítésében, és felhasználnám ezek eredményeit a foglalkozási mobilitás további vizsgálatához. Nagyon köszönöm, hogy *Makó Csaba* felhívta a figyelmemet az elégedettségmérésre irányuló empirikus kutatások egy átfogó kézikönyvére, ami jó kiindulópontot adhatna ilyen vizsgálatok megtervezéséhez. Köszönöm *Hámori Balázs* javaslatait is, arra vonatkozóan, hogy érdemes volna a pedagógusok pályaelhagyásának vizsgálatát úgy folytatni, hogy azt is vizsgálom, hogy az egyéni tulajdonságoknak, illetve a munkakörülményeknek milyen tényleges hatása van a pedagógusok foglalkozási mobilitására? Ezekhez a kutatásokhoz nagymintás adatfelvételek lennének szükségesek, de ahogy már említettem, ha alkalmam lesz erre, akkor szívesen folytatom majd ezekben az irányokban a vizsgálódást.

3. *Hámori Balázs* felveti, hogy a gazdaság szerkezeti változásainak, valamint annak, hogy a magyar gazdaság főbb jellegzetességei általában még nem egy IKT-ra épülő társadalom képét mutatják is szerepe lehet az alacsony mobilitási hajlandóságban. Ezt elképzelhetőnek tartom, de az iskolarendszer szerepét – a szakmaspecifikus tudás előtérbe helyezését is meghatározónak gondolom. *Hámori Balásznak* azzal az észrevételével is egyetértek, hogy Magyarországon a felsőfokú végzettségűek alacsony mobilitási hajlandósága az értekezésben taglalt okokon kívül azzal is összefüggésben lehet, hogy a vállalatok elsősorban egy szűkebb, jól képzett munkavállalói kör, a diplomások továbbképzését tartják elsősorban fontosnak, hogy a munkáltatók elsősorban őket részesítik képzésben, majd igyekeznek is magukhoz láncolni az ilyen munkavállalókat, ami csökkenti a foglalkozási mobilitásukat. *Hámori Balázs* felvetését a képzési részvétel iskolázottság szerinti különbségeire vonatkozó adatok mindenképpen alátámasztják.

4. *Gábor R. István* azt veti fel, hogy a foglalkozási mobilitás mértékének iskolai végzettség szerinti különbségeit bemutató elemzésben a legfeljebb általános iskolát végzettek nagy része a közfoglalkoztatottként dolgozók mobilitásának tudható be. Ezért úgy látja, hogy célszerűbb lett volna inkább kihagyni az elemzésből a közmunkásként dolgozókat és nem azt az eljárást követni, amit a dolgozatban követtem, hogy a mobilitást vizsgáló modellekben egyszerűen kontrolláltam a közmunkás státuszra. *Gábor R. István* azért támogatja a javasolt megoldást, mivel a közmunkásként dolgozók foglalkozásváltoztatásainak oka valószínűleg alapvetően adminisztratív jellegű. Az általános iskolai végzettségűek körében a 2010-2011 után megfigyelhető kiugróan magas foglalkozási mobilitás valóban a közmunkás státuszúak kiugró foglalkozási mobilitásának következménye. Erre a problémára részletesen kitértem a dolgozatban. Bemutattam, hogy 2010-től kezdődően az általános iskolai végzettségű

foglalkoztatást változtatók között a közmunkásként dolgozók aránya után meredeken növekedett, s a vizsgált időszak végére a 40 százalékot is meghaladta.

5. Az értekezés második részének azzal a megállapításával kapcsolatban, hogy a felsőoktatásban tanulók tudományterületei váltásai és további felsőfokú végzettségük megszerzése komoly költséget jelentenek egyrészt a tanulmányi idő meghosszabbítása miatt, másrészt azért, mert a tudományterületet váltók elveszítik speciális emberi tőkéjük egy részét *Hátori Balázs* felveti, hogy a tanulmányok megnyújtásában, a más, illetve újabb végzettség megszerzésére irányuló hallgatói vállalatokban, törekvésekben, és azokban a váltásokban is, amelyek tudományterületek közötti mozgásokat jelentenek, feltehetően növekvő szerepe van annak, hogy a korszerű infokommunikációs technológiákra is a gyors váltások jellemzők. Ennek következtében a fiatal diplomások is rákényszerülnek tudásuk folyamatos megújítására. Ezért *Hátori Balázs* úgy látja, hogy e váltások költsége és haszna egy meghosszabbított időhorizonton, a „lifelong learning” keretrendszerében valószínűleg helyezzük és abban értelmezzük, akkor azok – úgy látom –, hogy nem feltétlenül jelentenek veszteséget. Egyetértek ezzel a megállapítással és magam is úgy fogalmaztam az értekezésben a következtetések levonásakor, hogy „hosszabb távon ezek a döntések megkönnyíthetők, hogy jobban alkalmazkodni tudjanak a változó munkaerőpiaci igényekhez.”

6. Az értekezés második részében bemutatott, a hallgatói mobilitás mértékének és a felsőoktatási szabályozás rendszerének összefüggéseit tárgyaló elemzéssel kapcsolatban jegyzi meg *Gábor R. István*, hogy a dolgozatnak az a következtetése, hogy a hallgatók azért hosszabbítják meg tanulmányaikat, és azért szereznek újabb diplomát más szakterületen, mert a felsőoktatási felvételi szabályozás sajátosságai következtében első körben nem a preferált szakterületre jutottak be megjegyzi, hogy ez nem feltétlenül állja meg a helyét, mivel a kérdés vizsgálatára olyan proxy változót használtam, mely lehet, hogy mást mért. Nevezetesen, az, hogy valaki szakon/intézményben szerezte diplomáját, ahova könnyebb volt bekerülni, nem csak azt jelezheti, hogy valaki valószínűleg nem az általa leginkább preferált szakterületen tanult, hanem a képességeket is. Ha pedig feltesszük azt, hogy a jobb képességűek kisebb valószínűséggel váltanak szakterületet, akkor a megfigyelt összefüggés egyszerűen a képességek hatását méri. Valóban mérheti a képességek hatását is a dolgozatban használt proxy változó, de ez nem feltétlenül mond ellent a dolgozat megállapításainak. A két megállapítás együtt is igaz lehet, az, hogy azok szereznek nagyobb valószínűséggel második diplomát, akik nem a legpreferáltabb szakterületükön szakon szereztek diplomát és ezek nagyobb valószínűséggel a rosszabb képességűek. Ezt két megfigyelés is alátámasztja, egyrészt, hogy az

eltérő szakirányon második diplomaszerezés valószínűségére nem hatott az elemzés szerint a kezdeti munkaerő-piaci sikeresség. Másrészt az, hogy a 2. diplomát szerzők megoszlása 2. diplomájuk képzésterülete szerint, és a felsőoktatásba 1. helyen történő jelentkezések megoszlása képzésterületek szerint nagyon hasonló.

7. Megfontolandónak tartom *Hámori Baláznak* azt a felvetését az értekezés második részével kapcsolatban, hogy érdemes lenne megvizsgálni, hogy milyen hatékonysági és egyéb veszteségekkel jár az, hogy a nappali tagozatos, teljes idős képzésben résztvevő hallgatók igen magas hányada a tanulmányok melletti munkát is vállal. Ez egy további kutatás tárgya lehet.

8. Az értekezés harmadik részével kapcsolatban *Hámori Balázs* azt veti fel, hogy ha elfogadjuk a dolgozat eredményeit arra vonatkozóan, hogy a pedagógusok jelenlegi állományában a kontraszelekció következtében sok a rossz pedagógus, akkor miként érhető el (és milyen várható időtávon) a tanári karok összetételének a minőségi értelemben vett javulása? Valóban nehéz problémáról van szó, hiszen egy általános pedagógus béremelés a kontraszelektált pedagógusok számára is erős ösztönzést adhat a pályán maradáshoz. Véleményem szerint a probléma csak hosszú távon oldható meg, tartós béremeléssel és az ezzel egyidejűleg bevezetett minőségi szelekcióval.

9. *Makó Csaba* az értekezés harmadik részével, az orvosok pályaelhagyását és migrációját vizsgáló elemzéssel kapcsolatban jegyzi meg, hogy a visszatérő migrációval összefüggésben fontos lenne a külföldön megszerzett szaktudás és egyéb tapasztalatok magyarországi felhasználását ösztönző és akadályozó intézményi-munkahelyi tényezők bemutatása. Egyetértek a felvetéssel. Az elemzéshez felhasznált adatbázisok egy ilyen vizsgálódást nem tettek lehetővé, de megfelelő adatfelvétel esetén egy ilyen elemzés nagyon tanulságos volna. A kutatás ilyen irányú folytatására vonatkozó javaslatot megszívlelendő tanácsnak gondolom.

Budapest, 2019. 02. 10.

Varga Júlia